

ความรับผิดชอบต่อสังคมของการดำเนินธุรกิจ:
นวัตกรรมทางสังคมศตวรรษที่ 21 และอนาคต
CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS OPERATIONS:
THE SOCIAL INNOVATION IN THE 21st CENTURY AND BEYOND

วันที่รับต้นฉบับบทความ: 26 พฤษภาคม 2562
วันที่แก้ไขปรับปรุงบทความ: 25 กรกฎาคม 2562
วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ: 9 สิงหาคม 2562

ธันยนันท์ สมบุญรัตน์โชค*
Thunyanan Sombunrattanachoke
วิสันต์ ลมไธสง**
Wisorn Lomthaisong

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความรับผิดชอบต่อสังคมของการดำเนินธุรกิจเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นนวัตกรรมของกลไกการพัฒนาสังคมที่ทำนายสำหรับในศตวรรษที่ 21 และในอนาคต ซึ่งความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจได้ถูกพัฒนาขึ้นจากแนวความคิดสำคัญที่ว่า หากนำจุดแข็งของกลไกการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและพึ่งพาตนเองของภาคธุรกิจมาดำเนินการภายใต้การกำหนดโจทย์ทางสังคม เป็นเป้าหมายเหมือนองค์กรทางสังคมโดยมีกลไกรัฐเข้ามาสนับสนุนอย่างตั้งใจ จะสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่แตกต่างและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมได้อย่างมีนัยสำคัญได้

คำสำคัญ: ความรับผิดชอบต่อสังคม, การดำเนินธุรกิจ, นวัตกรรม, ศตวรรษที่ 21

ABSTRACT

This article is aimed to analyze about social responsibility of business operations that lead to sustainable social development. There is an innovation social development mechanisms that challenging for the 21st century and future. The corporate social responsibility has been developed from the important idea of taking strengths of an effective and self-reliant management mechanism of the

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี
e-Mail: khaimuk.tunyanun@gmail.com

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกริก e-Mail: wisorn_lom@hotmail.com

business sector to act under the social problem determination as a goal with the intention of supporting from state mechanism that can lead to different results and significant social changes.

Keywords: corporate social responsibility, business operations, innovation, 21st century.

บทนำ

การดำเนินการขององค์กรภาคเอกชนเพื่อเพิ่มความรับผิดชอบต่อสังคมมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น และมีรูปแบบที่แข็งแกร่งขึ้น อันแสดงถึงเจตนารมณ์ของผู้ประกอบการและองค์กรที่จะเข้ามาช่วยพัฒนาชุมชนและสังคมควบคู่ไปกับการประกอบธุรกิจ การดำเนินการในลักษณะดังกล่าวเริ่มด้วยกิจกรรมซึ่งอาจเรียกว่าเป็นความรับผิดชอบต่อสังคม หรือ Corporate Social Responsibility (CSR) แล้วพัฒนาต่อมาเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสังคม (corporate social engagement) ซึ่งทั้ง 2 ประการยังคงเป็นกิจกรรมหรือโครงการเพื่อสังคมขององค์กรหรือธุรกิจที่ดำเนินการเพื่อแสวงหาผลกำไรเป็นหลัก ปัจจุบันมีการดำเนินการเพื่อพัฒนาสังคมอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเรียกว่า การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม หรือ Social Enterprise (SE) ซึ่งตัวองค์กรหรือธุรกิจนั้น ๆ ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องหรือผูกพันกับสินค้าและ/หรือบริการที่ช่วยแก้ปัญหาหรือพัฒนาสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก อีกทั้งยังไม่มีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรสูงสุด แต่ยังคงดำเนินการตามหลักธุรกิจเพื่อให้กิจการเติบโตมีผลตอบแทนระยะหนึ่ง เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยยังมีจุดยืนของความรับผิดชอบต่อสังคมหรือการพัฒนาสังคมควบคู่ไปด้วย (ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ, 2558) ดังนั้น ผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมจึงประกอบด้วยความสำเร็จของการประกอบธุรกิจและผลกระทบทางสังคมควบคู่กันไป

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์ความรับผิดชอบต่อสังคมของการดำเนินธุรกิจ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นนวัตกรรมของกลไกการพัฒนาสังคมที่ทำนายในศตวรรษที่ 21 และในอนาคต

กรอบแนวคิด

การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม

แนวคิดของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมได้กำเนิดและพัฒนาขึ้นในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะประเทศแถบยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษที่ 1990s เพื่อใช้เป็นเครื่องมือช่วยลดปัญหาทางสังคมและชุมชน โดยช่วยลดช่องว่างระหว่างกลุ่มคนทำให้เกิดความเป็นธรรมมากขึ้น และช่วยลดปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้อย่างมีเหตุผลและยั่งยืน (Defourny & Kim, 2011) โดยเป็นกิจการที่มีรูปแบบการดำเนินธุรกิจที่มีเป้าหมาย

เพื่อการแก้ไขปัญหา รวมถึงพัฒนาชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ไม่ใช่ธุรกิจที่มีเป้าหมายหลัก เพียงแค่ทำกำไรสูงสุดให้แก่เจ้าของหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเท่านั้น เพื่อให้เกิดความสมดุลในทั้ง 3 ด้าน (Elkington, 1997) กล่าวคือ ประการแรกมุ่งให้เกิดผลตอบแทนทางสังคมหรือคนในชุมชน ประการที่สองเกิดผลตอบแทนทางด้านสิ่งแวดล้อม และประการสุดท้ายคือต้องมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจหรือผลกำไรของกิจการเพื่อความอยู่รอดของกิจการ และเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนทั้ง 3 ด้านต่อไป การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมจึงเป็นการผสมผสานกันระหว่างเป้าหมายทางสังคมและเป้าหมายทางธุรกิจ (Wallace, 2005) จึงอาจอธิบายรูปแบบขององค์กรได้ด้วยองค์กรในรูปลูกผสม (Haugh, 2005) โดย Alter (2004) เสนอแบบจำลองลูกผสม (hybrid spectrum model) ที่เสนอทางเลือกสำหรับ องค์กรลูกผสมที่คำนึงถึงคุณค่าทางสังคมและมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยมีลักษณะคือ 1) กิจกรรมที่ไม่แสวงหากำไร 2) การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม 3) ธุรกิจที่รับผิดชอบต่อสังคม และ 4) กิจการที่มีการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม โดยการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมจะแตกต่างจากองค์กรลูกผสมอื่น ๆ กล่าวคือ การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมจะดำเนินงานเพื่อเป้าหมายทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อม โดยมีแผนธุรกิจที่สามารถสร้างรายได้เพื่อหล่อเลี้ยงการดำเนินงานและขยายงานให้เต็มศักยภาพ มีการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามพันธกิจทางสังคมที่ตั้งไว้ มีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และนำรายได้กลับมาสู่กิจการเพื่อใช้ในการดำเนินงาน ขยายกิจการ และผลักดันเป้าหมายทางสังคมต่อไป

การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย

ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ (2558) กล่าวว่า ประเทศไทยมีองค์กรที่มีลักษณะเป็นการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม ส่วนมากอยู่ในรูปแบบสหกรณ์หรือการรวมกลุ่มการดำเนินธุรกิจชุมชน มีลักษณะการดำเนินกิจการเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและพัฒนาเศรษฐกิจภายในท้องถิ่นหรือกลุ่มสหกรณ์ ที่ทำการเกษตรแบบพอเพียง ทั้งนี้จะมีการแบ่งผลกำไรคืนสู่สมาชิกและชุมชนอย่างเป็นธรรม เน้นความซื่อสัตย์และการแบ่งปัน รวมทั้งผู้ด้อยโอกาสในชุมชนและสังคมจะได้รับประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลให้ชุมชนและสังคมรอบ ๆ ดีขึ้น แต่ยังไม่สามารถสร้างผลลัพธ์ทางสังคมได้ในวงกว้าง เนื่องจากกิจการส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก รัฐบาลจึงได้จัดตั้งสำนักงานส่งเสริมการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมแห่งชาติ (สกส.) ขึ้น เพื่อขับเคลื่อนนโยบายด้านสังคมไปสู่ความยั่งยืน โดยกล่าวถึงคุณลักษณะของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมไว้ 5 ประการ (สำนักงานส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ, ออนไลน์, 2557) คือ

ประการที่ 1 มีเป้าหมายทางสังคมและสิ่งแวดล้อมไม่ใช่ผลกำไรสูงสุด โดยจะมีการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ชัดเจนตั้งแต่แรก

ประการที่ 2 มีรูปแบบการดำเนินการที่มีความยั่งยืนทางการเงิน โดยดำเนินการในรูปแบบธุรกิจ มีรายได้จากการขายมากกว่าส่วนที่ได้รับจากเงินบริจาคหรือการรับทุนสนับสนุน

ประการที่ 3 เป็นมิตรต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยมีกระบวนการผลิตและดำเนินกิจการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

ประการที่ 4 มีผลกำไรกลับคืนสู่สังคมและเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยผลกำไรจากการดำเนินงานส่วนใหญ่จะถูกนำไปขยายผลเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ในข้อ 1 หรือคืนกำไรส่วนนั้นให้แก่สังคมและชุมชน โดยควรมีสัดส่วนมากกว่าส่วนที่นำมาปันผลให้ผู้ถือหุ้น

ประการที่ 5 ดำเนินการอย่างโปร่งใส บริหารแบบมีธรรมาภิบาล โดยมีการจัดทำข้อมูลการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและเปิดเผยต่อสาธารณะ

ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สะท้อนถึงปัญหาในปัจจุบัน

จากคำถามที่ว่า การพัฒนาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมที่เป็นอยู่ จะสามารถนำไปสู่คุณภาพที่ดีขึ้นของสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยรวมได้มากน้อยเพียงใด ทั้งการกระจายตัวและประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวและเพิ่มบทบาทขึ้นอย่างมากขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไรและองค์กรภาคประชาสังคม เกิดกระแสการเรียกร้องให้องค์กรภาคธุรกิจเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมภายใต้แนวความคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อยกระดับสู่แนวความคิดเรื่องการสร้างคุณค่าร่วมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ((Moran, Rein & Goodin, 2006; Fischer, Miller & Sidney, 2007) ในปัจจุบันการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญประการแรกคือ การขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิต และผลลัพธ์ที่ไม่เท่าเทียมและไม่กระจายตัวเพียงพอ อันนำไปสู่ปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคม ซึ่งการกระจายตัวของผลการพัฒนาที่เกิดขึ้น พบว่าตกอยู่เพียงกลุ่มที่ร่ำรวยที่สุดร้อยละ 20 แรกเท่านั้น ประการที่สองคือ ถึงแม้จะมีการปรับปรุงและปฏิรูประบบให้บริการสาธารณะของภาครัฐจำนวนมากในช่วงหลายทศวรรษหลัง แต่ด้วยปัญหาที่ซับซ้อนและมีปริมาณมากขึ้น ทำให้พบว่ากลไกภาครัฐในรูปแบบเดิมไม่สามารถรองรับความต้องการที่มากขึ้นได้อีกต่อไป ประการที่ 3 คือ ระบบตลาดของภาคธุรกิจมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถเข้ามาตอบสนองปัญหาดังกล่าวได้เช่นกัน เนื่องจากการขาดแรงจูงใจและระบบสนับสนุนของภาครัฐ มีแต่เพียงกลไก CSR ที่ดำเนินการในขนาดเล็กและเน้นไปที่กิจกรรมเป็นครั้งคราว กระจัดกระจายมากกว่าการแก้ปัญหาเชิงระบบและโครงสร้างของสังคม ประการที่ 4 คือ องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรสาธารณประโยชน์ประสบปัญหาอันเกิดจากรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรที่เน้นไปที่การพึ่งพาเงินบริจาค ซึ่งเงินสนับสนุนดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ไม่ใช่องค์กรทางศาสนา และประการสุดท้ายคือ ข้อจำกัดในภาควิชาการ ทำให้ขาดการเชื่อมต่อกับความรู้เชิงวิชาการสู่นวัตกรรมสังคมที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม งานวิจัยและทรัพย์สินทางปัญญาจำนวนมากที่ได้รับสิทธิบัตรยังอยู่ในรูปแบบเอกสาร ขาดการนำไปใช้จริง เนื่องจากการกำหนดโจทย์วิจัยที่ไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาจริงและความต้องการของสังคมไทย (ระบบตลาด) และการขาดกลไก

หรือรูปแบบที่เชื่อมโยงงานวิจัยดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติในรูปแบบกิจการได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ, ออนไลน์, 2557)

จากผลการดำเนินการของสำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมในช่วงที่ผ่านมา สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2558) พบบทเรียนสำคัญ 4 ประการ คือ 1) ส่วนความรู้และกระบวนการนวัตกรรมทางสังคม เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทั้งช่วยริเริ่มและต่อยอดให้กับการพัฒนาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมได้ 2) การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมส่วนใหญ่ขาดทั้งเงินทุน นวัตกรรม ตลาด และความรู้ในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะเริ่มต้นของการดำเนินการ ซึ่งการเข้าถึงดังกล่าวเป็นหนึ่งในปัจจัยของความสำเร็จ ไม่ใช่เป็นแค่ทางเลือก โดยรูปแบบและระดับการสนับสนุนจะต่างกันไปตามการเติบโตของกิจการเพื่อสังคม 3) ระบบการพัฒนาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมที่เหมาะสมมักจะไม่อยู่ในรูปแบบหลักสูตรการสอนเขียนแผนธุรกิจหรือการเรียนการสอนในรูปแบบวิชาการ แต่น่าจะเป็นระบบการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติและระบบที่เลี้ยงให้ความคิดเห็นซึ่งมีประสบการณ์ตรงและช่วยเหลือสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญมากกว่าเรื่องเงินทุน และ 4) การรับรู้ของประชาชนในสังคมทั่วไปเรื่องคุณค่าทางสังคมของสินค้าและบริการต่าง ๆ ที่ดี มีอยู่แล้วแต่ไม่มากเพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้น งานสร้างสภาพแวดล้อมทางนโยบายเพื่อลดเหตุปัจจัยต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งต่อการเติบโตของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืน นอกจากนี้แล้วยังพบว่า คุณค่านั้น ๆ จะถูกรับรู้ในกลุ่มต่าง ๆ ได้ก็ต่อเมื่อเกิดรูปธรรมขึ้นจริงในบริบทเดียวกันเท่านั้น

วงจรของการพัฒนาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม

การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมมีวงจรการพัฒนาที่แบ่งได้เป็น 3 ระยะสำคัญ โดยมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการอยู่รอดและเติบโตในแต่ละช่วงแตกต่างกันออกไป ได้แก่ ระยะเริ่มต้น ระยะความอยู่รอด และระยะของการเติบโต (สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ, ออนไลน์, 2557) ดังนี้

ภาพที่ 1 วงจรของการพัฒนาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม

ระยะที่ 1 ระยะเริ่มต้น (start-up) เป็นกลุ่มผู้ประกอบการหน้าใหม่ที่เริ่มมีความสนใจจนถึงระดับที่เข้าสู่กระบวนการจัดตั้งกิจการในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งอาจใช้เวลามากถึง 2 ปี โดยปัญหาหลักคือความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในปัญหาสังคมที่ต้องการแก้ไข และการออกแบบโมเดลทางธุรกิจที่เหมาะสม

ขาดระบบการเงินและบัญชีทำให้ไม่สามารถรู้ถึงโครงสร้างต้นทุนที่แท้จริงของกิจการได้ ต่อมาในระยะที่ 2 ระยะความอยู่รอด (early-stage and sustaining) เป็นกลุ่มกิจการที่มีการจัดตั้งองค์กรแล้ว อย่างเป็นทางการ มี การดำเนินการตามโมเดลทางธุรกิจมาแล้วระยะหนึ่ง ความท้าทายสำคัญจึงอยู่ที่ การเข้าถึงเงินทุนในรูปแบบเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ หรือเงินร่วมลงทุน เพื่อนำมา เป็นเงินทุนสำหรับบุคลากร และการจัดการกิจการ การสร้างเครือข่ายสนับสนุนในรูปแบบคู่ค้าทางธุรกิจหรือการเข้าเป็นห่วงโซ่อุปทาน (supply chain) ของธุรกิจหลักที่มีขนาดใหญ่กว่าที่สามารถเกื้อหนุนเป็นลูกค้ากันได้ และระยะที่ 3 ระยะเติบโตและขยายผล (scaling) เป็นกลุ่มกิจการที่มีขนาดใหญ่พอควร โดยมีการดำเนินการทางธุรกิจอย่างต่อเนื่องยาวนาน ได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคและถูกทดสอบกับระบบตลาดปกติแล้ว กลุ่มกิจการเหล่านี้บางส่วนอาจเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินการมาจากรูปแบบอื่น ๆ เช่น มูลนิธิ องค์กรสาธารณประโยชน์ที่มีอยู่แล้วในสังคม เช่นเดียวกับในธุรกิจปกติ กิจการที่จะสามารถขยายการเติบโตได้สูงจำเป็นต้องมีการพัฒนางานวิจัย รวมถึงพัฒนานวัตกรรมเพื่อสร้างความแตกต่างและขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยนวัตกรรมดังกล่าวอาจเกิดขึ้นจากรูปแบบความร่วมมือกับสถาบันวิจัยหรือภาคเอกชน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2558)

บทวิเคราะห์จากข้อมูลเชิงประจักษ์ในอดีต

จากผลการศึกษาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมในข้างต้น ผู้เขียนมีความเห็นว่า การพัฒนาประเทศภายใต้กระแสรอบทุนนิยมไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ และไม่นำไปสู่คุณภาพที่ดีขึ้นของประชาชนและสังคมโดยรวมได้ อีกทั้งยังทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำของคนในสังคมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ในปัจจุบันการประกอบกิจการหรือการดำเนินการของเอกชนที่มีเป้าหมายหลักเพื่อแก้ไขปัญหา พัฒนาชุมชน สังคม หรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการดำเนินกิจการเพื่อสังคมยังไม่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐเพื่อให้สามารถแข่งขันในตลาดได้เท่าที่ควร จึงควรมีการส่งเสริมและสร้างแรงจูงใจให้เกิดการประกอบกิจการเพื่อสังคมมากยิ่งขึ้นและเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคม เพื่อให้ประชาชน สังคม และสิ่งแวดล้อมได้รับการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป โดยการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า

1. ผู้ประกอบการและกิจการการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมส่วนใหญ่ ขาดทั้งเงินทุน นวัตกรรม ตลาด และความรู้ในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะเริ่มต้นของการดำเนินการ ซึ่งการเข้าถึงสิ่งดังกล่าวเป็นหนึ่งในปัจจัยของความไม่สำเร็จไม่ใช่เป็นแค่ทางเลือก โดยรูปแบบและระดับการสนับสนุนจะต่างกันไปตามการเติบโตของกิจการเพื่อสังคม

2. กระบวนการพัฒนาขีดความสามารถระบบการพัฒนาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมที่เหมาะสม มักจะไม่อยู่ในรูปแบบหลักสูตรการสอนเขียนแผนธุรกิจหรือการเรียนการสอนในรูปแบบวิชาการ (หลักสูตรบริหารธุรกิจ) แต่น่าจะเป็นระบบการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติและระบบพี่เลี้ยงให้ความคิดเห็น ซึ่งมีประสบการณ์ตรงและช่วยเหลือสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญมากกว่าเรื่องเงินทุน

3. การสนับสนุนจากสังคม การรับรู้ของประชาชนในสังคมทั่วไปเรื่องคุณค่าทางสังคมของสินค้าและบริการต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้ว แต่ไม่มากเพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้น การสร้างสภาพแวดล้อมทางนโยบายเพื่อลดเหตุปัจจัยต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างสูงต่อการเติบโตของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืน นอกจากนี้แล้วยังพบว่าคุณค่านั้น ๆ จะถูกรับรู้ในกลุ่มต่าง ๆ ได้ก็ต่อเมื่อเกิดรูปธรรมขึ้นจริงในบริบทเดียวกันนั้น

การพัฒนาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืน

ความริเริ่มและนโยบายสาธารณะเพื่อส่งเสริมการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม จากการวิเคราะห์รูปแบบมาตรการที่ภาคส่วนต่าง ๆ ใช้ในการส่งเสริมการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม ผู้เขียนสรุปได้ 5 ประเด็นสำคัญ ซึ่งจำเป็นต้องมีควบคู่ไปกันอย่างสมดุล เพื่อสร้างระบบนิเวศน์ของการส่งเสริมการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมที่มีคุณภาพ ได้แก่

1. ระบบส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องการประกอบการเพื่อสังคม โดยการบูรณาการเข้าสู่การเรียนการสอนในทุกระดับ การบูรณาการเข้าสู่ระบบการศึกษามีความสำคัญอย่างสูง เนื่องจากเป็นปัจจัยพื้นฐานของการสร้างการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมที่มีคุณภาพ โดยสามารถทำได้ในทุกระดับ มีรูปแบบวิธีการ และกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันออกไป รวมไปถึงระบบวิจัยเพื่อการพัฒนาด้านนวัตกรรมสังคม การสร้างงานวิจัยและนวัตกรรมสังคม ต้องส่งเสริมและดำเนินการในหลากหลายลักษณะ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการคิดค้นพัฒนานวัตกรรมสังคม และเป็นกลไกเชื่อมต่อสู่การสร้างผลกระทบทางสังคมผ่านกลุ่มผู้ประกอบการสังคมและการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม

2. การพัฒนาขีดความสามารถโดยสร้างระบบบ่มเพาะที่มีคุณภาพและหลากหลาย การสร้างการเรียนรู้และไหวพริบทางธุรกิจผ่านการปฏิบัติและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องร่วมไปกับการให้คำปรึกษาและระบบพี่เลี้ยง ต้องเน้นความรู้และเพิ่มเติมเครื่องมือในส่วนของการสร้างความเข้าใจและวิเคราะห์ปัญหาสังคมผ่านแนวทางการสร้างการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ ซึ่งกระบวนการบ่มเพาะดังกล่าวส่วนใหญ่จะมาในรูปแบบของโปรแกรมที่มีระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือน ถึง 2 ปี โดยจัดควบคู่ไปกับการให้เงินทุนสนับสนุนตามขั้นตอนของพัฒนาการ ในขณะเดียวกันต้องใช้ระบบให้คำปรึกษาและช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญต่อการอยู่รอดและเติบโตของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบที่เชื่อมต่อความช่วยเหลือจากภาคเอกชน

3. การเข้าถึงแหล่งเงินทุน โดยเริ่มจากทุนสนับสนุนระยะเริ่มต้น ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ประกอบการรุ่นใหม่ตัดสินใจเริ่มต้นดำเนินการ ส่วนใหญ่จะเป็นการสนับสนุนในรูปแบบของเงินให้เปล่าจากภาครัฐหรือภาคเอกชน ซึ่งส่วนใหญ่การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมมักจะมีปัญหาและไม่สามารถเข้าถึงระบบสินเชื่อในระบบปกติของธนาคารได้ เนื่องจากขาดหลักทรัพย์ค้ำประกันที่เพียงพอและเกณฑ์ในการปล่อยเงินกู้ที่แตกต่างกัน ในขณะที่การส่งเสริมตลาด

การลงทุนทางสังคมจะสามารถส่งเสริมการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมให้เข้าถึงเงินทุนได้ในระดับที่กว้างขวางคือ การใช้ระบบการลงทุนที่มีอยู่ในปัจจุบันให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม ซึ่งสามารถทำได้ทั้งภาคเอกชนและประชาชนในรูปแบบที่แตกต่างกัน

4. การจัดการระบบภาษี เป็นมาตรการช่วยส่งเสริมการเติบโตของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมได้อย่างรวดเร็วของภาครัฐ คือการใช้กลไกทางภาษีเข้ามาช่วยสร้างแรงจูงใจ โดยมีตัวอย่างของการใช้กลไกภาษีที่แบ่งตามกลุ่มเป้าหมายเป็น 2 กลุ่มคือ 1) การลด/ยกเว้นภาษีให้กับนักลงทุนทางสังคม เพื่อสร้างการเข้าถึงเงินทุนผ่านการลงทุนของนักลงทุน ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะมีความรู้ทางด้านธุรกิจ และ 2) การลด/ยกเว้นภาษีให้กับการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม และมาตรการทางภาษี ในอีกลักษณะหนึ่งที่มีการดำเนินการคือ การให้ประโยชน์ทางภาษีเงินได้นิติบุคคลตรงกับตัวการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม ซึ่งจะส่งผลโดยตรงทำให้บริษัทมีต้นทุนดำเนินการต่ำลงและสามารถแข่งขันกับตลาดปกติได้มากขึ้น

5. ระบบตลาดที่มีคุณภาพ จะต้องมีการจัดซื้อจัดจ้างของภาครัฐและสร้างระบบตลาดขนาดใหญ่ สม่่าเสมอ และมีภารกิจในการส่งเสริมการพัฒนาสังคมอยู่แล้ว ได้แก่ ระบบจัดซื้อจัดจ้างของหน่วยงานภาครัฐ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องรณรงค์ภาคประชาสังคมและเอกชนด้วยมาตรการทางการตลาดที่มีการดำเนินการไปแล้ว ได้แก่ การสร้างตลาดผู้บริโภคที่มีคุณภาพ เพื่อรองรับสินค้าและบริการของเครือข่ายการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมให้มีคุณภาพและมากเพียงพอ

6. ระบบเศรษฐกิจที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน เป็นทางเลือกของรูปแบบการพัฒนาใหม่ที่มีความสมดุลทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เป็นระบบเศรษฐกิจที่นำคุณภาพชีวิตของคนเป็นศูนย์กลาง โดยนำจุดแข็งของทุกภาคส่วนในสังคมมาสร้างกลไกการพัฒนาสังคมใหม่ที่ยั่งยืนและเท่าเทียม เช่น กระแสของระบบเศรษฐกิจที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน จะพยายามมองบทบาทของการพัฒนาเศรษฐกิจในมุมที่สร้างสรรค์ควบคู่กับแนวทางการพัฒนาสังคมใหม่ในรูปแบบการประกอบการสังคม ซึ่งได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากทุกภาคส่วนโดยเฉพาะในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว เนื่องจากเป็นรูปแบบที่ทุกฝ่ายสามารถทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์และร่วมมือมากกว่าการเผชิญหน้าและเป็นศัตรูกันเหมือนในอดีต (Weimer & Vining, 2011)

นวัตกรรมทางสังคมในศตวรรษที่ 21

การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมเป็นกลไกที่เป็นนวัตกรรมทางสังคมในศตวรรษที่ 21 และในอนาคตถูกออกแบบขึ้นโดยพยายามนำข้อดีจากทุกภาคส่วนของสังคมมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เป้าหมายทางสังคมเป็นตัวตั้งของภาครัฐและประชาสังคม การนำความรู้และนวัตกรรมมาเป็นฐานของการดำเนินการเหมือนกับภาคเอกชนและวิชาการ รวมไปถึงการใช้การจัดการที่มีประสิทธิภาพและระบบตลาดของภาคเอกชน (Peter & Pierre, 2006) โดยมีความเชื่อว่า หากองค์กรในสังคมสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานมาสู่รูปแบบการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมที่มีคุณภาพในปริมาณที่มากเพียงพอแล้ว ก็จะสามารถสร้างกระแสและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงระบบขนาดใหญ่

ในสังคมได้ต่อไป ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงแนวความคิดที่จำกัดอยู่ในแวดวงวิชาการ แต่ได้รับการทดลองปฏิบัติจนเกิดผลเชิงประจักษ์ขึ้นแล้วจำนวนมาก และปัจจุบันในสหราชอาณาจักรมีการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมกว่า 70,000 แห่ง เกิดการจ้างงานกว่าล้านคน นำไปสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจกว่าล้านล้านบาทต่อปี นอกเหนือไปจากผลสำเร็จเชิงปริมาณดังกล่าวแล้ว เมื่อพิจารณาเชิงคุณภาพพบว่า มีตัวบ่งชี้สำคัญหลายประการที่ยืนยันว่ารูปแบบการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและเพิ่มประสิทธิภาพของบริการสาธารณะได้อย่างแท้จริง สามารถดำเนินการภายใต้สภาพปัญหาและอุปสรรคมากมายในปัจจุบัน แม้ประเทศไทยจะมีปัญหาสังคมที่ซับซ้อนและมีปริมาณมากไม่ต่างจากที่อื่น ๆ แต่สังคมไทยยังมีปัจจัยความพร้อมและศักยภาพสูง สามารถทำให้เกิดการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมที่มีคุณภาพและปริมาณมากได้

บทสรุป

ผู้เขียนได้วิเคราะห์เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมของการดำเนินธุรกิจเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน โดยจากการวิเคราะห์พบว่า แนวคิดของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมมุ่งเน้นผลตอบแทนทางเศรษฐกิจหรือผลกำไรของกิจการ เพื่อความอยู่รอดของกิจการ ในขณะเดียวกันก็ให้ผลตอบแทนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย ซึ่งในปัจจุบันพบว่า การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมมีปัญหาและอุปสรรคสำคัญคือ การขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิต ผลลัพธ์ที่ไม่เท่าเทียมและไม่กระจายตัวเพียงพอ ในขณะที่กลไกภาครัฐในรูปแบบเดิมไม่สามารถรองรับความต้องการที่มากขึ้นได้ รวมถึงระบบตลาดของภาคธุรกิจก็มีข้อจำกัดที่ไม่สามารถเข้ามาตอบสนองปัญหาดังกล่าวได้ ในขณะเดียวกันก็ประสบปัญหาอันเกิดจากรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรที่เน้นไปที่การพึ่งพาเงินบริจาคที่มีแนวโน้มลดลงอย่างมากในอนาคต และข้อจำกัดทางวิชาการทำให้ขาดการเชื่อมต่อไปสู่นวัตกรรมสังคมที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ สรุปได้ว่า ปัญหาและอุปสรรคส่วนหนึ่งมาจากผู้ประกอบการเพื่อสังคมส่วนใหญ่ขาดทั้งเงินทุน นวัตกรรม ตลาด และความรู้ในการบริหารจัดการ กระบวนการพัฒนาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมไม่เหมาะสม และการรับรู้ของประชาชนในสังคมไม่มากเพียงพอกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้น การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมจึงต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและจริงจัง โดยการพัฒนาการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืนนั้น จะต้องมีระบบส่งเสริมการเรียนรู้ เรื่องการประกอบการสังคม โดยการบูรณาการเข้าสู่การเรียนการสอนในทุกระดับ การพัฒนาขีดความสามารถโดยสร้างระบบบ่มเพาะที่มีคุณภาพและหลากหลาย มีศักยภาพในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน รวมถึงมีการจัดการระบบภาษีที่มีความดึงดูด ในขณะเดียวกันก็ต้องมีระบบตลาดที่มีคุณภาพและมีระบบเศรษฐกิจที่นำสู่การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. รัฐควรมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการสร้างระบบนิเวศน์และโครงสร้างพื้นฐานสำคัญที่เอื้อต่อการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมที่มีคุณภาพและสามารถสร้างผลกระทบทางสังคมได้สูง เช่น ส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนเรื่องการประกอบการเพื่อสังคมในระบบการศึกษาทุกระดับ สนับสนุนให้เกิดการวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างนวัตกรรมสังคม
2. รัฐควรจัดตั้งระบบสนับสนุนการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมระยะเริ่มต้น โดยทำงานผ่านกลุ่มองค์กรตัวกลางที่มีคุณภาพสูง เพื่อนำเงินสนับสนุนที่ได้ไปพัฒนาระบบบ่มเพาะที่ควบคู่กับการสนับสนุนต่าง ๆ แบบผสมผสานทั้งเงินให้เปล่าและการให้ทุนแบบมีเงื่อนไข
3. รัฐควรสนับสนุนและส่งเสริมระบบการจัดซื้อจัดจ้างที่ยั่งยืน ริเริ่มและสนับสนุนการสร้างระบบและระเบียบเพิ่มเติม เพื่อเป็นแรงจูงใจให้เกิดตลาดของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมที่มีขนาดใหญ่เพียงพอและมีความสม่ำเสมอ ทั้งในส่วนของระบบการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐและภาคเอกชน
4. รัฐควรยกเว้นหรือลดภาษีสำหรับการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมและนักลงทุนทางสังคม โดยออกเป็นระเบียบหรือข้อกำหนด เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเติบโตของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืน
5. รัฐควรสนับสนุนและส่งเสริมการเปิดพื้นที่สื่อสารสาธารณะของรัฐส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ให้กับการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม เพื่อช่วยให้เกิดการรับรู้คุณค่าของสินค้าและบริการของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม โดยถือว่าเครือข่ายดังกล่าวเป็นหนึ่งในหุ้นส่วนการพัฒนาที่เข้ามาช่วยแบ่งเบาภาระงานที่รัฐพึงกระทำ ซึ่งต้องการการสื่อสารความเข้าใจกับสาธารณะอย่างเปิดกว้าง

บรรณานุกรม

- ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ. (2558). การศึกษากรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 20(2), หน้า 30-33.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2558). *สถาปณารูปแห่งชาติ วาระปฏิรูปพิเศษ 1: วิสาหกิจเพื่อสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ. (2557). *ความหมายและคุณลักษณะของ SE* (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.tseo.or.th/about/social-enterprise/means> [2562, 10 พฤษภาคม].
- Alter, K. (2004). *Social enterprise typology*. Seattle, WA: Virtue Ventures LLC.
- Defourny, J., & Kim, S. (2011). Emerging models of social enterprise in Eastern Asia: A cross-country analysis. *Social Enterprise Journal*, 7(1), pp. 86-111.

- Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The triple bottom line of 21st century business*. Oxford, UK: Capstone.
- Fischer, F., Miller, G. J., & Sidney, M. S. (2007). *Handbook of public policy analysis: Theory, politics, and methods*. New York, NY: CRC.
- Haugh, H. (2005). A research agenda for social entrepreneurship. *Social Enterprise Journal*, 1(1), pp. 1-12.
- Moran, M., Rein, M., & Goodin, R. E. (2006). *The Oxford handbook of public policy*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Peter, B. G., & Pierre, J. (2006). *Handbook for public policy*. London, UK: Sage.
- UNDP. (2013). *Human development report 2013 the rise of the South: Human progress in a diverse world*. New York, NY: the United Nations Development Programme.
- Wallace, B. (2005). Exploring the meaning(s) of sustainability for community based social entrepreneurs. *Social Enterprise Journal*, 1(1), pp. 78-89.
- Weimer, D. L., & Vining, A. R. (2011). *Policy analysis: Concepts and practice*. Boston, MA: Longman.